

О‘YINNING MAKTABGACHA YOSH DAVRIDA RIVOJLANISH TA’SIRI

Fozilova Shalola Shoxakbar qizi

Chirchiq shahar MMTB tasarrufidagi

3-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchisi

loladilievna@gmail.com

Ilmiy rahbar: Ozodqulov Olimjon Bahodir o‘g‘li

CHDPU Psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

olimjonozodqulov30@gmail.com

Annotatsiya: O‘yin maktabgacha yosh davridagi bolalarning psixik rivojlanishida asosiy rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada o‘yinining bolalarning kognitiv, hissiy, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishiga ta’siri keng yoritilgan. O‘yin orqali bolalar atrof-muhitni o‘rganadi, ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi, kreativ qobiliyatlarini rivojlantiradi va mantiqiy fikrlashni o‘rganadi. Maqolada, shuningdek, o‘yinining turli turlari (ijobiy, ijodiy, ijtimoiy o‘yinlar) va ularning bolalarning rivojlanishiga ta’siri tahlil qilingan. O‘yinining maktabgacha yosh davrida psixik rivojlanishdagi ahamiyatini anglash bolalarning to‘liq qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: o‘yin, maktabgacha yosh, psixik rivojlanish, kognitiv rivojlanish, hissiy rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, ijodiy qobiliyatlar, mantiqiy fikrlash, ijtimoiy munosabatlar.

Аннотация: Игра играет ключевую роль в умственном развитии детей дошкольного возраста. В этой статье рассматривается влияние игры на когнитивное, эмоциональное, социальное и физическое развитие детей. Через игру дети познают окружающую среду, формируют социальные отношения, развивают творческие способности, учатся логически мыслить. Также в статье анализируются различные виды игр (позитивные, творческие, социальные игры)

и их влияние на развитие детей. Понимание важности игры в умственном развитии дошкольников помогает детям полностью раскрыть свой потенциал.

Ключевые слова: игра, дошкольный возраст, психическое развитие, познавательное развитие, эмоциональное развитие, социальное развитие, творческие способности, логическое мышление, социальные отношения.

Abstract: The game plays a key role in the mental development of preschool children. This article covers the impact of play on children's cognitive, emotional, social and physical development. Through play, children explore the environment, form social relationships, develop creative abilities, and learn to think logically. The article also analyzes different types of play (positive, creative, social games) and their impact on children's development. Understanding the importance of play in the mental development of preschoolers helps children develop their full potential.

Key words: game, preschool age, mental development, cognitive development, emotional development, social development, creative abilities, logical thinking, social relations.

KIRISH.

Maktabgacha yosh davri (3-7 yosh) bolalarning psixik, hissiy, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishining eng faol davrlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda o'yin bolalarning asosiy faoliyat turi bo'lib, ularning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. O'yin orqali bolalar atrof-muhitni o'rganadi, ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi, kreativ qobiliyatlarini rivojlantiradi va mantiqiy fikrlashni o'rganadi. Ushbu maqolada o'yinning maktabgacha yosh davridagi bolalarning psixik rivojlanishiga ta'siri, shuningdek, o'yinning turli turlari va ularning ahamiyati keng yoritilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Maktabgacha yoshdagi bolalarda harakatning o'sishiga o'yinning ta'siri haqida gap borganida avvalo shuni aytish kerakki, birinchidan, o'yinni tashkil qilishning

o'ziyoq mazkur yoshdagi bolaning harakatini o'stirish va takomillashtirish uchun eng qulay shart-sharoit yaratadi. Ikkinchidan, o'yinning bola harakatiga ta'sir etishining sababi va xususiyati shuki, harakatning murakkab ko'nikmalarini sub'ekt aynan o'yin paytida emas, balki bevosita mashg'ulot orqali o'zlashtiradi. Uchinchidan, o'yinning keyinchalik takomillashuvi barcha jarayonlar uchun eng qulay shart-sharoitlarni vujudga keltiradi. Shu boisdan o'yin faoliyati xatti-harakatni amalga oshirish vositasidan bolaning faolligini ta'minlovchi mustaqil maqsadga aylanadi. Negaki, u (o'yin) sub'ekt (jonot) ongining dastlabki ob'ekti darajasiga o'sib o'tadi. Maktabgacha yoshdagi bola muayyan xususiyatga ega bo'lgan rolni tanlaydi, shu bilan birga u yoki bu personajga xos qat'iy yurish-turishni ongli ravishda ijro etishga intiladi. Shunday ekan, o'yin mazkur bola uchun eng zarur faoliyatga aylana boradi va yangi shakldagi harakatlarni takomillashtirish, ularni anglagan holda esga tushirish ehtimoli yaqqol voqelikka aylana boshlaydi. Mazkur harakatlarni egallash bolada jismoniy mashqlarni ongli ravishda bajarish imkoniyatini vujudga keltiradi

O'yin faqat bilish jarayonlarini takomillashtirib qolmay, bolaning xulq-atvoriga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda o'z xulqini boshqarish ko'nikmalarini tarkib toptirishga bog'liq psixologik muammoni o'rgangan Z.V.Manuylenkoning fikricha, biror maqsadga yo'naltirilgan mashg'ulotga nisbatan o'yinda xulq ko'nikmalarini oldinroq va osonroq egallash mumkin. Ayniqsa, bu omil maktabgacha yoshdagi bolalarda yosh davrining xususiyati sifatida o'zining yorqin ifodasini topadi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarda o'z xulqini o'zi boshqarish ko'nikmasi o'yin faoliyatida ham, boshqa sharoitlarda ham qariyb baravarlashadi. Ba'zan ular ayrim vaziyatlarda, masalan, musobaqa paytida o'yindagiga qaraganda yuqoriroq ko'rsatkichga ham erishishlari ham mumkin. Yuqoridagi mulohazalar asosida umuman aytganda, o'yin va o'yin faoliyati bolada o'z xulqini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolaning aqliy o'sishi to'g'risida fikr yuritilganda, oldingi bobda qayd qilinganidek, shuni ham aytish kerakki, narsalarni yangi nom bilan atashda yoki yangicha nomlash holatidan kelib chiqib, sub'ekt o'yin paytida faol harakat qilishga

urinadi. Chunki u moddiy narsalarga asoslangan harakat rejasidan tasavvur qilinayotgan, fikr yuritilayotgan jismlar mohiyatini aks ettiruvchi harakat rejasiga o'tadi. Bola jismlarning moddiy shaklidan birdaniga xayoliy ko'rinishiga o'tishida unga tayanch nuqtasi bo'lishi kerak, vaholanki shunday tayanch nuqtasi vazifasini o'tuvchi narsalarning aksariyatidan o'yinda bevosita ob'ekt sifatida foydalaniladi. O'yin faoliyatida mazkur jismlar qandaydir alomatlarni aks ettiruvchi sifatida emas, balki ana shu tayanch narsalar to'g'risida fikrlash uchun xizmat qiladi, shuningdek, tayanch nuqtasi harakatning yaqqol narsa bilan bog'liq jihatini aks ettiradi. Yuqorida aytilganidek, narsa bilan o'yin harakatlarining takomillashuvi harakat shakli, xususiyati, bosqichi kabilarni qisqartirish va umumlashtirish hisobiga amalga oshiriladi. O'yin harakatlarining qisqarishi va umumlashuvi ularning aqliy ko'rinishdagi mantiqan izchil, yig'iq shaklga o'tishning asosini tashkil qiladi.

TADQIQOT NATIJALARI

O'yin bolalarning kognitiv (idrok etish) qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Quyidagi jihatlar kuzatiladi:

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish: O'yin orqali bolalar mantiqiy fikrlashni o'rganadi. Masalan, konstruktiv o'yinlar (pazllar, konstruktorlar) bolalarning fazoviy va mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi.

Atrof-muhitni o'rganish: O'yin orqali bolalar atrof-muhitni o'rganadi va yangi bilimlarni o'zlashtiradi. Masalan, tabiat haqidagi o'yinlar bolalarning tabiatni tushunishiga yordam beradi.

Xotira va diqqatni rivojlantirish: O'yinlar bolalarning xotirasi va diqqatini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, qoidalarga asoslangan o'yinlar (masalan, stol o'yinlari) bolalarning diqqatini jamlash va qoidalarga rioya qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

O'yin bolalarning hissiy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi:

Hissiyotlarni ifodalash: O'yin orqali bolalar o'z hissiyotlarini ifodalashni o'rganadi. Masalan, qo'g'irchoq o'yinlari orqali bola o'z hissiyotlarini va tajribalarini aks ettirishi mumkin.

Stressni kamaytirish: O'yin bolalarning stressini kamaytirishga yordam beradi. O'yin orqali bolalar hissiy jihatdan yengillik his qiladi va kayfiyatlari yaxshilanadi.

Ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish: Ijodiy o'yinlar (masalan, rasim chizish, qo'g'irchoq o'yinlari) bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

O'yin bolalarning ijtimoiy rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi:

Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish: O'yin orqali bolalar boshqa bolalar bilan hamkorlik qilish, bahamjihatlik qilish va munosabatlarni boshqarishni o'rganadi. Masalan, guruh o'yinlari bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ijtimoiy rollarni o'rganish: O'yin orqali bolalar ijtimoiy rollarni (masalan, o'qituvchi, shifokor, ota-ona) o'rganadi va ularni tushunishni boshlaydi.

Muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish: O'yin orqali bolalar muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishadi. Masalan, dialogga asoslangan o'yinlar bolalarning nutqini va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

O'yin bolalarning jismoniy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

Harakat qobiliyatlarini rivojlantirish: Faol o'yinlar (masalan, yugurish, sakrash) bolalarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Nozik motor qobiliyatlarini rivojlantirish: Qo'l va barmoq harakatlarini talab qiladigan o'yinlar (masalan, plastilin bilan ishlash, chizish) bolalarning nozik motor qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

MUHOKAMA

Bolaning xohish va istagidagi ayrim o'zgarishlar, ularning tasavvurlar bilan birlashuvi maktabgacha yoshdagi sub'ektlarda faoliyatning yangi ko'rinishlari (rolli o'yinlar, ijodiy, tasviriy va konstruktiv faoliyat, sodda mehnat faoliyati) keng ko'lamda rivojlanishiga qulay imkoniyat yaratuvchi shart-sharoit hisoblanadi. Bola o'zining

faoliyatida tevarak-atrofdagi narsalar va hodisalar to'g'risidagi tasavvur obrazlaridan amaliy foydalanish bilan chegaralanib qolmay, ularga nisbatan o'zining shaxsiy emotsional munosabatini ham bildiradi. Bu hol ko'pincha ularning ijodiy o'yinlarida yaqqol ko'zga tashlanadi. Ijodiy o'yinlarda bolaning kattalar faoliyati haqidagi, ularning o'zaro munosabati to'g'risidagi tasavvuri aks etadi, u o'zini kattalar bilan birga harakat qilayotgandek his etadi, hatto voqelikning bevosita qatnashchisi vazifasini o'taydi.

Harakatga undovchi xohish-istak bolaning tasavvuri bilan uzviy bog'lanib, shuningdek, bevosita idrok qilish mumkin bo'lgan vaziyat bilan aloqaga kirishib, yangidan yangi xohish-istaklarni keltirib chiqaradi. Hatto, bolani o'zi uncha qiziqmaydigan faoliyatga ham undashi yoki tanish faoliyatga yangicha shakl va mazmun berib uni bajarishga yo'naltirishi mumkin. Psixologik manbalardan ma'lumki, mazkur yoshdagi bolalarni o'zlari xohlamaydigan zerikarli faoliyatga (chunonchi, yozishga, rasm chizishga, mehnatga, harakatli o'yinga) majbur qilish mumkin emas. Ular o'zlari xohlamagan mashg'ulotlarda juda tez charchaydilar. Shunday mashg'ulotlarga amaliy jihatdan yondashib, yaqqollik alomatlari kiritilsa, bolalar ishga astoydil, butun vujudlari bilan kirishib ketadi. Natijada ularda shu mashg'ulotga ijodiy munosabat vujudga keladi.

Mazkur yosh davridagi bolalarning kattalar bilan munosabatga kirishuvining eng muhim xususiyatlaridan biri ularning xohish-istaklarini boshqarish imkoniyati mavjudligidir. Ularni kattalarning ezgu niyatiga ko'niktirish, ota-onalar va murabbiylar mayliga bo'ysundirish mumkinligidir. Ularning boshqa yosh davrlaridagi bolalardan farqi ularda nisbatan xotirjam, barqarorroq his-tuyg'ular mavjudligi, ularning affektiv holatlardan uzoqroqlik, nizolarga kam berilishidir. Bunday bolalarda affektiv (jazavali) holat yuz berishi mumkin, lekin u vaqtinchalik bo'lib, yaqqol harakat bilan emas, balki tasavvur obrazlari dinamikasi bilan bog'liq holda yuzaga keladi.

Bevosita idrok qilinmaydigan holatlarga nisbatan his-tuyg'u, murakkab ichki tug'yon va kechinmalarning paydo bo'lishi, keyinchalik emotsional o'sish uchun eng qulay shart-sharoitlar yaratadi.

Yuqoridagi umumiy xulosalar asosida aytish mumkinki, uch yoshgacha davr nutq va nutq faoliyatini eng, oqilona namoyon qilish va to'g'ri, maqsadga muvofiq rivojlantirish bosqichi hisoblanadi. Binobarin, har bir yosh davrining o'ziga xos qulay o'sish pallalari, imkoniyatlari va o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Bu narsa umumiy psixologik qonuniyatlarga suyangan holda talqin etiladi, shu bilan birga yetakchi faoliyatning roli inobatga olinadi.

Bolaning tik yurishga odatlanishi, fazoviy qonuniyatlarni, o'ziga xoslik, borliqdagi mavjudotlarni to'g'ri idrok qilish kabilar unda turli psixologik sifatlarni shakllantiradi, shuningdek, mutlaqo yangi shaxs xususiyatlarni vujudga keltiradi. Unda harakat shakllariga nisbatan sinchkovlik uquvi ko'proq o'sadi, vaqtni tasavvur qilish, vaqt o'lchovlariga qiziqish tuyg'usi uyg'onadi. O'yin faoliyatida, tengdoshlari va kattalar bilan bevosita muloqotga kirishishda vaqtni, fazoni va harakatni idrok qilish malakasi takomillashib boradi, mazkur psixologik kategoriyalar sifat jihatdan yangi rivojlanish bosqichiga ko'tarila boshlaydi.

Mazkur davrda nutq mazmunliroq, nutq faoliyati esa grammatik, morfologik va sintaksistik nuqtai nazardan to'g'ri tuzilishga ega bo'la boradi, bolaning bu boradagi faolligi mislsiz darajada o'zgaradi. Atoqli psixologlar va o'zimizning kuzatishlarimizga qaraganda, uch yoshli bola soat sayin bir nechtdan (ona tili yoki begona tilga doir) so'zlarni o'zlashtiradi va o'zining nutq boyligiga aylantiradi. Nutq faoliyatining rivoji o'zgalar nutqini oqilona idrok qilish va tushunish imkonini yaratadi, shaxslararo muomala ko'lamini yanada kengaytiradi.

XULOSA

O'yin maktabgacha yosh davridagi bolalarning psixik rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi. O'yin orqali bolalar kognitiv, hissiy, ijtimoiy va jismoniy jihatdan rivojlanadi. O'yinning turli turlari (ijobiy, ijodiy, ijtimoiy o'yinlar) bolalarning

rivojlanishiga xilma-xil ta'sir ko'rsatadi. O'yinning maktabgacha yosh davrida psixik rivojlanishdagi ahamiyatini anglash bolalarning to'liq qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ota-onalar, pedagoglar va tarbiyachilar bolalarning o'yin faoliyatini qo'llab-quvvatlash orqali ularning rivojlanishiga yordam berishlari mumkin.

O'yin faoliyatidagi tabassum, jonlanish, shodlik tuyg'ulari avval faqat kattalar ishtirokida namoyon bo'ladi, vaqt o'tishi bilan o'yinning o'zi bolaga quvonch bag'ishlaydi. Go'dak bir yoshga yaqinlashgan sari kattalarning xatti-harakatlarini izchil kuzatishdan tashqari, unda asta-sekin ularning faoliyatida ishtirok etish tuyg'usi, istagi paydo bo'ladi, keyinchalik ularga ko'mak berish ishtiyog'i tug'iladi. Natijada bola individual faoliyat turidan hamkorlikdagi faoliyatga ham o'ta boshlaydi. Ma'lumki, hamkorlikdagi faoliyat muloqot ko'lamini kengaytirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Piaget, J. (1951). Play, Dreams and Imitation in Childhood. New York: Norton.
2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
3. Elkonin, D. B. (1978). Psychology of Play. Moscow: Pedagogika.
4. "Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya" Z.T.Nishanova, N.G.Komilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. Toshkent-2018
5. "Rivojlanish psixologiyasi" fanidan ma'ruzalar matni Jo'rayev O'tkir Toshpo'latovich
6. "Umumiy psixologiya" G'oziyev.E "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" 2010
7. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. –T.: O'qituvchi, 66-bet
8. O'zbek pedagogikasi antologiyasi // Tuzuvchi-mualliflar: K.Hoshimov, S.Ochil. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 137-bet
9. Ozodqulov Olimjon Bahodir o'g'li. (2024). Rahbar va xodim munosabatlarining boshqaruv jarayonidagi psixologik xususiyatlari. Образование наука и

ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 41(1), 110–113. Retrieved from <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/12079>

10. Sirojiddin Amangeldiyev Nurg'aliy o'g'li. Psixologik maslahat gipotezalarini shakllantirish. Central asian academic journal ISSN: 2181-2489 OF scientific research volume 1 I ISSUE 1 I 2021. <https://search.app/R78CQ7R1YR9Sg7PR6>

11. Ozodqulov. O. (2024). Methodological principles of creating a healthy and creative environment in the administrative activity of the head of an educational institution. В international bulletin of applied science and technology (т. 4, выпуск 12, сс. 129–134). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14434456>